

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

Ἐν ταῖς προηγουμέναις ἡμῶν συνεντεύξεσιν ὑπέδειξα, ὅτι πρὸς λύσιν τοῦ ἐθνικοῦ προβλήματος, πρὸς ἐντελῆ ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πλήρωσιν τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ, οὐδεμία ἄλλη δύναμις εἶνε τοσοῦτω προσφυῆς καὶ τελεσφόρος, ὅσῃ ἡ δύναμις τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως. Αὕτη θέλει καταστήσῃ ἐκ νέου τὸν Ἕλληνα ἄνθρωπον καὶ πολίτην· ἄνθρωπον συναισθανόμενον τὰ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους καθήκοντα, φιλοῦντα τὸ ἀγαθὸν καὶ μισοῦντα τὸ κακόν, κατανοοῦντα καὶ ἐκτελοῦντα τὰς πολλαπλᾶς αὐτοῦ ὑποχρεώσεις, κύριον μέλημα κατ' ἐξοχὴν ἔχοντα τὴν ἑαυτοῦ διάπλασιν, τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνίσχυσιν· πολίτην ἐπίσης, πραγματοποιῶντα, ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ἀνθρωπίνων καθηκόντων, τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα, τὰ εὐγενέστατα καὶ ἱερώτατα καθήκοντα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τιμίου ἀνθρώπου.

Οὕτως ἀνατρεφόμενος καὶ ἠθικοποιούμενος ὁ Ἕλλην, θέλει ἀναγεννηθῆ ἔν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ τῆς λέξεως. Χρόνος μακρᾶς δουλείας ἀπήμβλυνεν ἐν αὐτῷ ὅπως δήποτε τὴν δύναμιν τοῦ νοῦ, τοῦ ἠθους, τοῦ χαρακτῆρος, ἧτις ἀπειργάσατο ἄλλοτε τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἱστορικὰς σελίδας, δι' ἧς κατέστη ὁ ὑπεροχώτατος τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐπροικίσθη γενναιότερον καὶ λυσι-

τελέστερον παρά τῆς μητρὸς φύσεως. Παρέσχεν αὐτῷ αὕτη διὰ τῶν ἱστορικῶν μοιρῶν, ὧν τὴν ἀνθρωπίνην ἀποστολὴν θαυμασίως ἐθεοποίησε, παρέσχεν ὅλα αὐτῆς τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ δῶρα — τὴν ἐξωτερικὴν φυσικὴν ἐντέλειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τελειότητα, κατέστησεν αὐτὸν κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπον. Τοιαύτη διάπλασις, ἀποτέλεσμα φυσικῶν δυνάμεων, αἰδίων καὶ ἀναλλοιώτων, δὲν δύναται νὰ μεταβληθῆ, ἢ καὶ ἂν ἤθελεν ἀλλοιωθῆ ἔκ τινων ἐξωτερικῶν ἐνεργειῶν καὶ περιπετειῶν, δύναται ν' ἀποκαταστῆ αὖθις διὰ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως.

Τῶν λαῶν ὁ βίος ἐπὶ τῆς ὑδρογείου ταύτης σφαίρας δὲν εἶνε τυχαία μόνον ἐκδήλωσις ἀσυνειδήτων φυσικῶν δυνάμεων, εἰς ἃς ὑποκύπτουσιν οὗτοι κατ' ἀνωτέραν ἀνάγκην· εἶνε ἢ ἐν συνειδήσει ἐπιδιώξεις καὶ πραγμάτωσις τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, χειραγωγοῦντος αὐτοὺς καὶ διευθύνοντος κατὰ πᾶσαν στιγμὴν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς βουλήσεως. Αὕτη γινώσκει, καὶ ἐν ἐπιγνώσει ἀγωνίζεται νὰ πραγματώσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σύμφορον. Ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ νοῦ, τῆς ὑπερφουῦς δυνάμεως, ἣτις διακρίνει αὐτὸν ἐκάστοτε, δὲν εἶνε ὄν, ὑποκύπτον ἀνεξελέγκως καὶ ἀσυνειδήτως εἰς πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ ἐκδηλούμενα φαινόμενα, εὐτυχῆ ἢ δυστυχῆ, εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα, τολμᾷ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ν' ἀνταγωνισθῆ πρὸς πᾶσαν ἀντίθετον δύναμιν, ἐπιζητοῦσαν τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ ἢ τὴν ὑποταγὴν. Ἐν τῇ ἐνεργείᾳ δὲ ταύτῃ κεῖται ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ, ὑπεροχὴ, φυσικὴ ἅμα καὶ ἠθικὴ, καθ' ἣν ὁ πολέμιος κόσμος, ὁ τέως νικητῆς, ὑποτάσσεται καὶ ἀναγνωρίζει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κύριον καὶ δεσπότην.

Ὑπὸ οἰωνοὺς τοιούτους ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία, πάντων μὲν τῶν λαῶν, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκείνων, οἵτινες ἔλαχον ἀνωτέρας ἀποστολῆς ὡς ἐκ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν συνθηκῶν, ὑπὸ

τὴν ἐπιρροὴν τῶν ὁποίων ἀναπτύσσονται καὶ εὐοδοῦνται πρὸς κτῆσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς. Μεταξὺ τῶν προνομιούχων τούτων παραγόντων τῆς ἱστορίας ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὁ ἑλληνικὸς λαός. Σπανίως ἢ ἀνθρωπίνη φύσις ἐνεφανίσθη ὑπὸ ἰσχυρότερον καὶ εὐσταθέστερον τύπον. Ἐλεύθερος καὶ αὐτόνομος ὁ Ἕλληνας, παρέστησε τὸ θαυμασιώτατον τῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· συντετριμμένος καὶ ἠττημένος ἐπέδειξεν αὐθις τὴν αὐτὴν ὑπεροχὴν, διαμαρτυρηθεὶς κατὰ τῆς εἰμαρμένης, ἐξαναγκάσας αὐτὴν νὰ ὑποχωρήσῃ.

Τὸ τραγικώτατον, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ ἐπικώτατον τῶν θεαμάτων τῆς ἱστορίας εἶνε ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς εἰμαρμένης. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀτόμων, καὶ ἐν τῷ τῶν λαῶν, ὁ ἀγὼν οὗτος εἶνε ἐκδήλωσις ἐσωτερικῆς ζωῆς καὶ ἰσχύος, ἀντίστασις κατὰ τῶν μοιραίων ἱστορικῶν περιπετειῶν, αἵτινες ἐπιφαίνονται ἀμειλίκτως δρῶσαι καὶ προσπαθοῦσαι νὰ παρακωλύσωσι τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν ἀτόμου ἢ ἔθνους. Ὑπὲρ πάντας τοὺς λαοὺς ὁ ἑλληνικὸς εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν σχὼν τὴν μοῖραν ταύτην. Ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερόχῳ αὐτοῦ ἀγῶνι ἐξεδηλώθη ἡ ἀθάνατος φύσις, δι' ἧς, ἐν ἡμέραις ἱστορικῆς ἐκλείψεως, κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἀτομικότητα, ν' ἀπορροφήσῃ τὰ ἐπιδιώκοντα τὴν ἐξόντωσιν αὐτοῦ ἔκφυλα στοιχεῖα, νὰ ἀφομοιώσῃ αὐτὰ ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς. Περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δένδρου δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἔλεγεν ὁ Ἀλφιέρης περὶ τοῦ ἰταλικοῦ: ὅτι « οὐδέποτε ἐπαύσατο παράγον εὐχυμοτάτους καὶ εὐρωστοτάτους καρπούς ». Ἐν τῷ μέσῳ τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν ἐρημώσεων, αἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἠπείλησαν τὴν ἐκρίζωσιν τῆς ἐθνικῆς δρυός, αὕτη, ἐκ τοῦ ἐπελθόντος κλόνου, ἀντὶ νὰ καταπέσῃ, τούναντίον ἐκτῆσατο νέας ἀπὸ τοῦ ἐδάφους δυνάμεις, ζωογονηθεῖσα καὶ ἀναβλαστήσασα αὐθις διὰ νὰ καρποφορήσῃ.

Ἐν τῇ μακρᾷ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὐδαμῶς ἀπολέσαντος τὸν ἀρχέγονον χαρακτῆρα ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν ἀλλεπαλλήλων ἱστορικῶν περιπετειῶν, ὁ φιλόσοφος τῆς ἱστορίας, ὁ ἐρευνητῆς τῶν φαινομένων τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν ἐθνῶν, εὕρισκει πρωτοφανῆ διάψευσιν τῶν παραδεγμένων κανόνων. Ἐν τῷ ἀναποδράστῳ καταποντισμῷ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς παρίστησι μοναδικὸν φαινόμενον, διατηρηθεὶς ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ἀμιγῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, συνεχίζων τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἐνότητα, παρὰ τὴν γεωγραφικὴν διαίρεσιν τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατοικεῖ καὶ τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἔκπαλαι ἐκ τῶν μεγίστων ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν κατακτητῶν, ὅφ οὓς διετέλεσε δουλεύων. Ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα, ποτὲ μὲν ἐνεργός, ποτὲ δὲ λανθάνουσα, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκλιπούσα, ὑπέθαλψε τὰ αὐτὰ ιδεώδη διηνεκῶς παρὰ λαῶν, ὃν ἀποτόμως κατέβαλον αἱ ἐθνικαὶ περιπέτειαί. Τὸ αἶσθημα τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας, τῆς ἐνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὑφίσταται ἀείποτε, ἔστω ἀμυδρὸν καὶ συγκεχυμένον. Κέντρον ἐθνικῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας δὲν ὑφίστατο ὄρατόν, συγκεκριμένον, καὶ ἐν τούτοις τὰ ζώπυρα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐτηροῦντο αἰεζῶα ὑπὸ τὸν παγετὸν τοῦ πολιτικοῦ ἐκμηδενισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὅτε δὲ κατόπιν μακρῶν ἀγῶνων καὶ δοκιμασιῶν ἤρξατο ἀνανήφουσα καὶ ἐξεγειρομένη ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, εὐρέθη ἀμέσως παρσκευασμένον τὸ ἔδαφος, ὁ νοῦς, ὁ βραχίον, ἵνα ἐκδηλωθῇ ἡ συνείδησις αὕτη ἐν πάσῃ δυνάμει. Τὸ ἀπόρρητον ἔλαβεν ἱστορικὴν πραγμάτωσιν· ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ὑπέστη νέαν μεταμόρφωσιν, νέα δὲ ἱστορικὴ περίοδος ἀνεγράφη ἐν τοῖς χρονικοῖς τοῦ ἑλληνικοῦ βίου.

Ἴν' ἀναγεννηθῇ ἡ Ἑλλάς, ἵνα διατυπώσῃ αὐθις τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς λόγον, ἔπρεπε γὰρ παρέλθῃ μακρὸς χρόνος, ἀλλ'

ἐπίσης καὶ ἀνάγκη ἦτο μεγάλων θυσιῶν καὶ ἀγώνων. Ἔσχε τούτους προφήτας αὐτῆς, τούτους προδρόμους καὶ τούτους ἐνθουσιαστάς, τούτους ἥρωας καὶ τούτους μάρτυρας, τούτους σκεπτικούς καὶ τούτους ἀπίστους, τὰς ἐπιτυχίας καὶ τὰς ἀποτυχίας, ἐναλλάξ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις. Ἡ ἑλληνικὴ Ἀναγέννησις διῆλθε διὰ πασῶν τῶν περιπετειῶν, μέχρις οὗ λάβη τὸ ὀριστικὸν αὐτῆς βάπτισμα ἐν τῇ αἰμοφύρτῳ κολυμβήθρῳ τῆς μεγάλης τοῦ 21 ἀποκαλύψεως.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Ἑλληνισμός, ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον φοβερᾶς καταστροφῆς, ἐν τῇ κατ' Ἀνατολήν καὶ Δύσιν διασπορᾷ αὐτοῦ, ὑφίστατο ὡς ἀφηρημένη ἰδέα μᾶλλον ἢ ὡς ἱστορικὴ πραγματικότης, ἀγωνιζόμενος νὰ ἐπαναλάβῃ αὐθις τὸν πρότερον πολιτικὸν χαρακτῆρα. Ἀλγεινὴ τραγωδία! Ὁ λαός, ὁ κατ' ἐξοχὴν δημιουργήσας καὶ ὑποτυπώσας τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, στερεῖται τοιαύτης, οὐδ' ἐπιτρέπεται αὐτῷ, ἕνεκα τῶν κρατουσῶν συνθηκῶν, νὰ ὀνειροπολήσῃ ἀναγέννησιν. Ἀμυδρὰ μόνον ἐλπίς ἐκδηλοῦται παρὰ τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν ἡγετῶν αὐτοῦ καὶ ἀντιπροσώπων. Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο νὰ πιστεύῃ, ὅτι ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐγωϊστικὴ καὶ φθονερὰ πολιτικὴ τῆς Δύσεως, ἢ ἐπιτρέψασα εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν νὰ κατασκηνώσῃ παρὰ τὸν Βόσπορον καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν πολυθρύλητον Βασιλεύουσαν κέντρον θρησκευτικῆς πίστεως, ἤθελεν ἀνανήψῃ, προκκαλοῦσα νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἔξωσιν τῶν ἐπηλύδων ἀπὸ τῶν ἱερῶν τόπων τοῦ Παρθενῶνος, τῆς Ὀλυμπίας, τῆς Ἀγίας Σοφίας; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ἐτελεῖτο, ὁποῖον θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα; Ἡ ἀπελευθέρωσις λαοῦ τινος, δικαίως ἢ ἀδίκως δουλωθέντος, εἶνε ἔργον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, οὐχὶ δ' ἀλλοτρίων ἀρωγῶν ἢ σωτήρων. Οἱ δὲ Ἕλληνες τῶν χρόνων ἐκείνων ἐστεροῦντο ἀρτίου ἐλευθέρου φρονήματος, αὐτονόμου ἐθνικῆς συνειδήσεως, ὅπως

ἀντιταχθῶσι μετὰ σθένους κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων κατακτη-
τῶν. Κατὰ τὰς σκοτεινάς ἐκείνας ἡμέρας οἱ Ἕλληνες, συντε-
τριμμένοι ἤδη, σχεδὸν ἀποσυντεθειμένοι, κατ' ἐλάχιστον ἐκέ-
κτηντο τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα τῆς ὀργανικῆς ζωῆς καὶ τῆς
συνοχῆς πρὸς ἀποκατάστασιν ἐλευθέρου καὶ αὐτονόμου πολι-
τικοῦ κέντρου.

Ὅπως εἶχον τὰ πράγματα, ἡ ὑποδούλωσις τοῦ ἑλληνικοῦ
ἔθνους ἦτο ἱστορικὴ ἀνάγκη, ὑπὸ τῶν γεγονότων ἐπιβε-
βλημένη, πᾶσα δὲ κατὰ τῆς καταστάσεως ταύτης ἀπόπειρα,
πᾶσα ἐπιχειρήσις πρὸς ἄμεσον ἀπελευθέρωσιν, ἢ ἤθελε ναυα-
γήσῃ, ἢ ἤθελεν ὑπαγάγῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Δύ-
σεως, ὑπὸ ζωτικώτερον πολιτικὸν ὀργανισμόν, πρὸ τῆς ἰσχύος
τοῦ ὁποίου ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνταγωνισθῇ ἐπιτυχῶς καὶ νὰ
ὑπερισχύσῃ. Ἦτο ἐνδεχόμενον, ἵνα τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, χω-
ριζόμενον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς φυλῆς δι' ἀβύσσων θρησκείας καὶ
γλώσσης, διατηρήσῃ τὴν ἰδίαν ἀτομικότητα, τὸν ἔθνικὸν πο-
λιτισμὸν πρὸ τοῦ κατωτέρου τουρκικοῦ, παρὰ νὰ συγχρωτι-
σθῇ μετὰ τοῦ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως, ὑφ' οὗ ἤθε-
λεν ἀπορροφηθῇ κατ' ἀνάγκην καὶ ἀφομοιωθῇ ἐν αὐτῷ θᾶτ-
τον ἢ βράδιον.

Συγκινοῦμαι, συμπαθῶ πρὸ τοῦ τραγικοῦ θεάματος τῶν
προσφύγων τοῦ Βυζαντίου, τῶν ἐκλιπαρούντων ποτὲ μὲν παρὰ
τοῦ ἐν Ρώμῃ ποντίφικος, ποτὲ δὲ παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐ-
λῶν τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον καταπεσόντος
ἑλληνικοῦ κράτους.

Οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι μῦσται τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ
ἀπάτριδες, οἱ φιλοξενούμενοι ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν τῆς Δύ-
σεως, ἔμελλον νὰ ἐπιτελέσωσιν ἄλλην ἀποστολήν, οὐχὶ δὲ τὸν
ἀδύνατον προσηλυτισμὸν τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς ἀπελευθε-
ρώσεως τῶν Ἑλλήνων — νὰ διδάξωσιν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς

Ἐσπερίας τὸν ἰδανισμόν τοῦ Πλάτωνος, τὴν ἐξ ἐπαγωγῆς μέθοδον τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ ἀληθὲς πολιτικὸν καὶ ἱστορικὸν κριτήριον τοῦ Θουκυδίδου. Ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἀποστολῇ παρῆλθεν ἡ γενεά, ἡ διασπαρεῖσα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνά τὰς λεωφόρους τῆς Δύσεως, στερηθεῖσα τοῦ φωτός τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, μόλις δὲ παραμυθουμένη, ἂν ὑπὸ τὴν αἰγίδα εὐγενοῦς προστάτου εὔρισκε τὸ ἄσυλον τῆς κεφαλῆς, τῆς σκέψεως, τῆς διανοητικῆς ἐργασίας.

Κηρύττω στεντορεῖα τῇ φωνῇ, ἴν' ἀκουσθῇ παρὰ πάντων, πιστευόντων καὶ ἀπιστούντων, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις λαοῦ τινος ἐκτελεῖται παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, διὰ τῆς χρήσεως τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων, διὰ τῆς πίστεως, ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶνε δῶρον, ἔξωθεν προερχόμενον, ἀλλὰ τὸ ἄθλον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας. Μάτην ἰκετεύετε τοὺς δυνάστας καὶ τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Εὐρώπης, ὧ σεῖς, ἀτυχῆ ναυάγια τοῦ ἑλληνικοῦ καταποντισμοῦ, μάτην ἐπιζητεῖτε παρ' αὐτῶν ἀρωγὴν πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων, ἐθνικοὶ ἀπεσταλμένοι, Λάσκαρι καὶ Χρυσολωρᾶ καὶ Χαλκοκονδύλη! Σεῖς θὰ κλείσητε τὰ ὄμματα μετὰ τὴν ματαιίαν ταύτην ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν· ἀλλὰ τὸ ἰδανικόν σας, ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς πατρίδος, δὲν θέλει ἐξαφανισθῆ. Δὲν θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος, καὶ ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις εἶνε ἡ γῆ τῆς ἐλευθερίας, θέλει ἐκφυτρώσῃ τοὺς ἥρωας αὐτῆς καὶ τοὺς ὑπερασπιστάς· μὲ ἑλληνικὴν συνείδησιν, μὲ ἑλληνικὸν σθένος καὶ φρόνημα, θὰ διεκδικήσωσι τὰ νόμιμα τῆς ἐθνικῆς αὐτονομίας. Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος θὰ εἴπη καὶ πάλιν τὸν ἱστορικὸν αὐτοῦ λόγον, κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν θὰ ἐμφανισθῶσιν οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ, ἀκοίμητοι ἐργάται τῆς ἀρχομένης ἀναγεννήσεως, μὴ διστάζοντες πρὸ τοῦ διωγμοῦ, πρὸ τῶν προσκομμάτων, πρὸ τῶν κινδύνων, ἀγωνιζόμενοι κατ' αὐτῶν μὲ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ προφήτου καὶ μὲ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ μάρτυρος!

Ἰπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐκδηλοῦται ἡ ἑλληνικὴ παλιγγενεσία. Ἡ ἐπανάστασις ρίπτει τὸν πυρσὸν αὐτῆς, καὶ φωτίζει, καὶ θερμαίνει· ἐξωθεῖ τὰ πνεύματα πρὸς τινα ἀνώτερον κόσμον· αὕτη ὁμοιάζει πρὸς κάμινον ἐργαστηρίου ἱστορικῆς μεταμορφώσεως, ἀφ' οὗ μέλλει νὰ ἐξέλθῃ τὸ νέον καθεστῶς, ἀποκαθαιρόμενον. Πᾶσαι αἱ τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀνεπτυγμέναι καὶ μὴ, ζωογονοῦνται ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῆς ἐθνικῆς ιδέας, τῆς ἀπελευθερώσεως, ὑπὸ τὴν δημιουργικὴν δὲ ταύτην πνοὴν κυοφορεῖται ἡ νέα γενεά, εὐτονος καὶ ἀκμαία, ἱκανὴ νὰ πράξῃ τι γενναῖον καὶ ὀριστικὸν ἐν τῇ ἀρχομένῃ ἱστορικῇ ἀφετηρίᾳ.

Ἐν μέσῳ τῶν ἀστραπῶν καὶ τῶν βροντῶν, ἐν τῇ αἰμοφύρτῳ κολυμβήθρᾳ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν μαρτυρίων, ἐκυρώθη ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ παλιγγενεσία τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο δημιούργημα, αὐθαιρέτως καταρτισθὲν ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς ὀπισθοβουλίας, δὲν ἔφερε πλήρη τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναγκαιούσης ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρτιότητος. Ἐντεῦθεν ἡ βραδύτης περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως ἐκείνης, δι' ἧς θὰ καθίστατο ἐφικτὴ ἡ τελεία ἀναγέννησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀπελευθερωθεῖσα, ἐστερεῖτο τέλεον ἱκανῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν πόρων· ὡς ἐκ τούτου δὲ δυσχερῶς ἠδύνατο ν' ἀγωνισθῇ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, οὐδὲ νὰ παραστῇ εὐπρόσωπος καὶ ἀκμαῖος παράγων ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας. Ὅτε ἀποκατέστη εἰς αὐτόνομον κράτος, ποσοστὸν μόνον τοῦ ὅλου ἔθνους, οὐ τὸ πλεῖστον κρατερῶς ἠγωνίσασατο τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγῶνα, διετέλει ἔτι ἱστορικὴ ἀνάμνησις μᾶλλον ἢ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ πραγματικότης, γεωγραφικὴ ιδέα καὶ οὐχὶ πολιτικὴ δύναμις, φαντασιῶδες ὄνειρον τῆς ἐπὶ στιγμὴν ὑπὸ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἀρχαιομαθείας παρασυρθείσης διπλωματίας.

Παρὰ τὸ πλημμελὲς τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἧς συνετάχθη τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὡς ἡ ἀφρηρία τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως, πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου θεάματος παραστάντες, οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν κυοφορίαν αὐτοῦ, ἔτρεφον τὰς αἰσιωτάτας τῶν προσδοκιῶν, ἔβλεπον τὰς γοητευτικωτάτας τῶν ὀπτασιῶν παρὰ τὸ λίκνον τοῦ νεογενοῦς ἐμβρύου. Ἀπὸ τῶν ἐγκάτων τῆς κατηρειπωμένης γῆς ἔβλεπον ἐξερχομένας, ὡσανεὶ διὰ μαγείας, λαμπρὰς πόλεις μετ' ἐξαισίων κατοίκων, μυστικὴν ἀναγέννησιν τῶν κλασικῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν ποιητῶν αὐτῶν, τῶν τεχνιτῶν, τῶν φιλοσόφων, τῶν ρητόρων, παντὸς ὅτι μέγα καὶ ἐπιφανὲς δημιουργεῖ ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν ἐθνῶν. Οἱ ἐν Εὐρώπῃ ἀνυπόμονοι, φίλοι καὶ ἐχθροί, αἰσιόδοξοι καὶ ἀπαισιόδοξοι, ἀνέμενον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, τὴν πραγμάτωσιν τοῦ μαγευτικοῦ τούτου «ὄνειρου θερινῆς νυκτός». Ἀλλὰ τούτου μὴ γενομένου, ἕνεκα ἡμετέρας ὑπαιτιότητος καὶ ἐθνικῶν σφαλμάτων ἀσυγγνώστων, ἐξερράγη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἡ κραυγὴ ὑπερβολικῆς ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀγανακτήσεως, ἧτις πλέον ἢ ἀπαξ διεκύβευσε τὸ ἐνεστῶς καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, καταγγελθείσης αὐτῆς ὡς ἀγνώμονος, μὴ πληρωσάσης δῆθεν τὰς πρὸς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὑποχρεώσεις, μὴ κατορθωσάσης ἐν διαστήματι δεκαετηρίδων ὅτι ἄλλοι λαοί, αὐτοὶ οἱ κατήγοροι, μόλις κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσιν ἐν διαστήματι αἰῶνων.

Τοιοῦτοι ἔλεγχοι, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὑπερβολικοί, ἂν μὴ ἄδικοι, μαρτυροῦσι μόνον τὸ ἠθικὸν βαρόμετρον τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ δὲν στεροῦνται τέλεον βασιμότητος. Ἡδύνατο ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ἀντιπρόσωπος τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ παραστήσῃ γενναϊότερον τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ἐξασφαλίζουσα τὴν ὑποστήριξιν τῶν λαῶν,

αὐτῶν τῶν κυβερνήσεων ἐπὶ τέλους. Τοσοῦτοι ὑπερφυεῖς τῆς ἀναγεννήσεως ἀγῶνες δίκαιον ἦτο καὶ ἔλλογον νὰ στεφθῶσιν ὑπὸ μείζονος ἐπιτυχίας. Ἄλλ' ἐπῆλθε μοιραία ἀντίδρασις. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἐπεδείξατο τὰς προσδοκωμένας δυνάμεις, οὐχὶ ὡς ἠξίου οἱ ἄλλοεθνεῖς, ἀλλ' ὅπως ἠλπίζον αὐτὰ τὰ τέκνα αὐτοῦ.

Καὶ ἐρωτᾶται σήμερον τὸ αἷτιον τῆς τοιαύτης ἐξασθενήσεως, φυσικῆς τε καὶ ἠθικῆς, τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου. Καὶ ἐρωτᾶται, ἰδίᾳ μετὰ τὴν τελευταίαν ἐθνικὴν καταστροφὴν, ὑπὸ τε ἀλλοφύλων καὶ ὁμοφύλων, πῶς ἐν δυσὶ γενεαῖς ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐξεφυλίσθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τέλεον ν' ἀπολέση τὴν πολιτικὴν αὐτῆς σύνεσιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν εὐψυχίαν, τὸ ἐθνικὸν σθένος καὶ τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα.

Καὶ ἐρωτῶμεθα ἀπανταχόθεν, διατί ἐγκατελίπομεν τὰ ιδεώδη τῶν προγόνων, διατί ἐδείχθημεν ἀνάξιοι υἱοί, διατί ἐλησμονήσαμεν τὸν ὄρκον αὐτῶν, διατί ἀναιμωτὶ καὶ ἀμαχητὶ παρεδόσαμεν εἰς τοὺς βαρβάρους τὰ ἱερά, τοὺς βωμούς, τὰς θήκας τῶν προγόνων. Ἔλαβον ἐπιστολὴν ἐκ τῆς ἑλληνικωτάτης Ἰταλίας. Ἀναγιγνώσκω ἐν αὐτῇ: «Ἡ φιλελληνικὴ πυρὰ, ἥτις πρό τινων μηνῶν ἐθέρμανε τοὺς εὐγενεῖς ἡμῶν ἀδελφούς, ἀπεσβέσθη, οὐχὶ ἐκ τῶν ἀτυχημάτων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀκατανομάστου διεξαγωγῆς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Οὐδὲ εἰς ἐδείχθη ἄξιος τῶν ὑποχρεώσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα. Πάντες ἐπεδείξαντο λιποψυχίαν. Οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ τοσοῦτον συγκινηθέντες καὶ ἐπευφημήσαντες κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, οἱ κατὰ χιλιάδας σπεύδοντες πρὸς ἐπικουρίαν, κατελήφθησαν ἐξ ἀπογοητεύσεως ἐπὶ ταῖς ἐκουσίαις ὑμῶν ἡτταῖς· διότι ἐκουσίως ἡττᾶται ὁ μὴ σθεναρῶς ἀγωνιζόμενος πρὸς τὸν ἐχθρόν, ὁ μὴ προκρίνων τὸν θάνατον τῆς ἐθνικῆς ταπεινώσεως. Ποῦ εἶνε ὁ Βότσαρης; ποῦ εἶνε

ὁ Κανάρης; ποῦ εἶνε τὸ χάρι τῆς Γραβιάς; ποῦ τὸ Μεσολόγγι; «Ἐν καὶ μόνον τοιοῦτο κατόρθωμα ἂν ἠδύνασθε νὰ ἐπιδείξητε, ἢ συνδρομὴ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου θὰ ἦτο γενναιοτέρα...»

Εἶνε δίκαια καὶ λογικὰ ταῦτα, καὶ ὀφείλομεν ν' ἀντιληφθῶμεν αὐτῶν ὑπὸ πᾶσαν ἔννοιαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἠστόχησεν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἱστορικῇ περιόδῳ, παρέστη κεκοπιακῶς καὶ καταβεβλημένος, ἐστερημένος ἐσωτερικῆς συνειδήσεως καὶ δυνάμεως· αἱ δυνάμεις αὐτοῦ ἐξηντλήθησαν, ἤλαττώθη δ' ἡ εἰς αὐτὸν πίστις. Παρακολουθῶν τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν κρίσιν, ἀναμιμνήσκομαι μετὰ λύπης τῶν λόγων ἐκείνων τοῦ Ξενοφῶντος, καταστρέφοντος τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον διὰ τῶν ἐπομένων: «Ἄκρισία καὶ ταραχὴ ἐγένετο ἐν τῇ Ἑλλάδι...»

Ἡ τελευταία συμφορὰ εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἀκρισίας καὶ τῆς ταραχῆς, εἰς ἣν ἀπὸ τινος χρόνου περιῆλθε τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἐν τε τῷ ἐλευθέρῳ αὐτοῦ τμήματι καὶ τοῖς ὑποδούλοις. Ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ ἀκρισία καὶ ἀκρασία ἐξεδηλώθη ἀπαισιῶς καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἐπεβάλλοντο σοβαρώτερα καὶ εὐγενέστερα καθήκοντα. Φρονῶ ὅτι ὁ λεγόμενος εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, κακῶς κατανοηθεὶς καὶ ἐκτιμηθεὶς, κατέστη διὰ τὸν Ἕλληνα ὁ χιτῶν τῆς Δηϊανείρας, πυρπολήσας τὰς σάρκας αὐτοῦ καὶ καταφθείρας αὐτάς. Οὕτως ἐβλάβη ὁ φυσικὸς αὐτοῦ ὀργανισμὸς, ἐμιάνησαν δὲ τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ ἦθος. Παρὰ τοῖς ἡμετέροις ὁμοεθνεῖσι τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ὑποδούλου γένους ἠκιστα ἀντιλαμβάνομαι τοῦ προτέρου σθένους τῆς ψυχῆς, τῆς γενναιότητος τοῦ χαρακτῆρος, ὧν ἄνευ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα καὶ ἡ ἐθνικὴ πίστις οὐδεμίαν δύνανται νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Οὕτως ἐκδηλουμένων τῶν πραγμάτων, καλούμεθα νὰ λάβωμεν συνείδησιν ἑαυτῶν, ν' ἀναγεννηθῶμεν νὰ ὁμολογήσωμεν εἰς ἑαυτοὺς τὰ σφάλματα τοῦ παρελθόντος, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ διδαχθῶμεν. Πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν παντὶ τρόπῳ, ὅπως ἐπαναζήσωμεν τὴν ζωὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, τῶν παλαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων, νὰ ἀποκαλύψωμεν αὐθις καὶ νὰ ἐπιρρώσωμεν τὰς κληροδοτηθείσας ἡμῖν δυνάμεις αὐτῶν, φυσικὰς τε καὶ πνευματικὰς, νὰ τὰς ὀργανώσωμεν καὶ νὰ τὰς καταστήσωμεν ἱκανὰς πρὸς ἐπίτευξιν καὶ πραγμάτωσιν τοῦ ιστορικοῦ ἡμῶν προορισμοῦ.

Νὰ ἐπαναζήσωμεν τὴν ζωὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Τοιοῦτο τὸ πρόβλημα, τὸ πρὸ τῆς νέας ιστορικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τιθέμενον. Τοῦτο σημαίνει τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τῶν λειτουργουσῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κλίματι, ἐν τῷ ἔδαφει τῆς πατρίδος, τῶν ἀποτελουσῶν συλλήβδην τὸ φυσικὸν αὐτῆς περιέχον· ἐπίσης τὴν κατανόησιν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἠθικῶν δυνάμεων, αἵτινες ἀναπαρίστανται κατὰ πᾶσαν σελίδα τῆς ἐθνικῆς ιστορίας. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ κεῖται ἡ ἀποστολὴ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, κεκλημένου νὰ συνεχίσῃ τὸ ιστορικὸν ἔργον ἀξιωματῶν προγόνων.

Ἡ ἐπίτευξις τῆς ἀποστολῆς ταύτης δι' οὐδενὸς ἄλλου τρόπου δύναται νὰ ἐπέλθῃ, ἢ μόνον διὰ τῆς προσηκούσης ἐθνικῆς παιδείσεως. Αὕτη εἶνε τὸ φῶς· καὶ διὰ τοῦ φωτισμοῦ τούτου θέλει ἐπιτευχθῆ οὐ μόνον ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξις τῆς φυλῆς, ἀλλ' ἐπίσης ἡ ἠθικὴ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἔθνους — τῆς πατρίδος.

Ἡ διὰ τῆς ἀνατροφῆς φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπίρρωσις τῆς φυλῆς, ἡ ἀνάπτυξις ἐν αὐτῇ τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἔθνους, ἡ πλήρης κατανόησις τῆς πατρίδος, ὡς τοῦ κέντρου πάσης ὑψηλῆς

καὶ γενναίας ιδέας, εἶνε ἡ ἀφειτηρία καὶ ἡ ἀποστολὴ παντὸς τελείου ἀνθρώπου καὶ πολίτου, κατανοοῦντος ἐξίσου τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα. Μέλημα ἄρα ὑπέρτατον τοῦ τε ἀτόμου καὶ τῆς πολιτείας εἶνε ἡ πλήρης παιδείυσις καὶ ἀνατροφή τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος — γυμναστικὴ καὶ μουσικὴ, κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀνατροφῆς ἐννοίαν καὶ ἀντίληψιν, ἥτις εἶνε κατὰ τὸν φιλόσοφον «λύσις τε ἀπὸ τῶν δεσμῶν καὶ μεταστροφή ἀπὸ τῶν σκιῶν ἐπὶ τὰ εἴδωλα καὶ τὸ φῶς καὶ ἐκ τοῦ καταγείου εἰς τὸν ἥλιον ἐπάνοδος». Οὕτως ὁ φωτισμός, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ ἀνθρώπινου γένους, μόνον διὰ τῆς προσηκούσης παιδεύσεως δύναται νὰ λάβῃ ὑπόστασιν καὶ πραγμάτωσιν.

Ὡς εἶπον ἤδη, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ κατὰ πρῶτον καὶ ἐν τῷ σχολείῳ τίθενται αἱ βάσεις τῆς ἀληθινῆς παιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς· ἀλλ' αὕτη συνεχίζεται εἶτα καὶ ἐν τῇ κοινωσίᾳ. Ἡ τοιαύτη παιδείυσις εἶνε διττὴ: σωματικὴ καὶ πνευματικὴ, τὸ μὲν σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν καὶ τὴν ἐξωράισιν τοῦ πνεύματος.

Εἰς οὐδένα ἐξ ὑμῶν τυγχάνει βεβαίως ἄγνωστον, ὅτι ἡ γυμναστικὴ τοῦ σώματος, ἡ ἐνίσχυσις αὐτοῦ ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν μέλημα τῆς ἀρχαίας πολιτείας καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἱστορικὴν σταδιοδρομίαν ἀπὸ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως, μέχρι τῶν τελευταίων αἰῶνων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐπὶ τῆς ἀκμῆς ἤδη τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Πρὸ τῆς τέρψεως τοῦ πνεύματος ὁ Ἑλληνισμὸς ἄφατον ἐλάμβανε τέρψιν καὶ ἡδονὴν ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀσκήσεσι τῶν νεανίσκων. Νέοι καὶ γέροντες μέγα μέρος τοῦ βίου κατέτριβον ἐν τῷ γυμναστηρίῳ, τῷ Σχολείῳ τούτῳ σωματικῆς τε ἅμα καὶ πνευματικῆς ἐπιρρώσεως, καὶ ἐν τῷ συνόλω

πολιτικῆς παιδεύσεως. Οὐδείς δύναται ν' ἀρνηθῆ, ὅτι ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς, αἱ παγκόσμιοι κατακτήσεις ἀφετηρίαν ἔσχον τὰ γυμναστήρια ταῦτα τῶν νεανίσκων, κέντρα πολιτικοῦ φρονήματος καὶ κοινωνικοῦ ἠθους. Αὐτὴ ἡ πολιτεία προΐστατο καὶ ἐπεστάτει ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει ταύτῃ· διότι μέλημα αὐτῆς, κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν, ἦτο ἡ κατασκευὴ πολιτῶν, ἠθικῶν παραγόντων τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, δυναμένων κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἐν τῇ πρώτῃ προσκλήσει, ν' ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς, ν' ἀμυνθῶσι, νὰ παρατάξωσι πρὸ τῶν ἐχθρῶν τὰ στήθη, καθιστάντες αὐτὰ ἔρεισμα καὶ τεῖχος τῆς πόλεως.

Δὲν σκοπῶ νὰ ἐπικαλεσθῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὸν ἀθάνατον Ἀριστοφάνη, ἐγκωμιάζοντα διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ποιητικῆς φαντασίας τὴν παλαιὰν ἀνατροφὴν, ἣν ἐλάμβανον πρὸ τῶν χρόνων αὐτοῦ οἱ νικηταὶ τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος οἱ ἥρωες, οἱ ἑταῖροι τοῦ Κυναιγείρου. Θαυμασία, ἐπέραστος εἰκὼν ἀπεκαλύπτετο ἐν τῷ ἑλληνικῷ γυμναστηρίῳ. Ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τοῦτο ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν ἴδρυμα τῆς πόλεως, λαμπρόν, μεγαλοπρεπές, ἐπιβάλλον, προκαλοῦν τὴν ἀμιλλαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἀγωνιζομένων, τὰς συγκινήσεις καὶ τὰς ἡδονὰς τῶν θεατῶν, τῶν γονέων, εὐφρανομένων ἐπὶ ταῖς ἐπιτυχίαις τῶν τέκνων, τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως, παρακολουθούντων μετὰ διαφέροντος καὶ ἀπὸ καθήκοντος τοὺς νεανικοὺς τούτους ἀγῶνας, οἵτινες ἔμελλον ἴσως νὰ καταστῶσι μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἀφετηρία εὐρυτέρων ἐθνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων. Θεαταὶ ἦσαν κατ' ἐξοχὴν οἱ γέροντες, οἱ ἀπόμαχοι οὗτοι τῶν παλαιῶν ἀγώνων, προσδοκῶντες νὰ παρατηρήσωσιν ἐν τοῖς ἀγωνιζομένοις τοὺς υἱοὺς τῶν πατέρων. Πρὸ αὐτῶν ἐπάλαιον οἱ ἔφηβοι. Σεμνοὶ καὶ μετριοφρονες, διότι ἡ σεμνότης καὶ ἡ μετριοφροσύνη εἶνε τὰ πρώτιστα

στοιχεῖα πάσης ἀνατροφῆς, ἡ ἀφειτηρία σοβαρᾶς ἐκπαιδεύσεως, δὲν ἐτόλμων ν' ἀναβλέψωσι πρὸς τοὺς θεωμένους. Ἐν τοῖς ἀγῶσι τῶν γυμναστηρίων ὑφίσταντο πάσας τὰς κακουχίας, δηλοῦντες διὰ τούτου, ὅτι προπαρασκευάζονται νὰ ὑποστῶσιν ἐν καρτερίᾳ μείζονας τοιαύτας ἐν τῷ κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶνι.

Εἶνε ψυχρὰ, χειμερινή, χιονώδης ἡ ἡμέρα. Οὐδεὶς τῶν νεανίσκων καταλείπει τὰς τάξεις αὐτοῦ· ἅπαντες προσέρχονται μετ' εὐχαριστήσεως εἰς τὸ γυμναστήριον. Πρὸς τί, ἂν πίπτῃ ἡ χιὼν ἐπὶ τοῦ σώματος, αὐτῶν; Ἴστανται ἀδιάφοροι, ἀναμένοντες τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος, ἀνυπομονοῦντες περὶ ἐπιτυχίας. Νομίζει τις, ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι εἶνε θρησκευτικοί, ὅτι εἶνε ἐκδήλωσις ἰσχυροῦ φανατισμοῦ, κρατοῦντος αὐτοῦς εὐσταθεῖς καὶ ἐπιμόνους, παρὰ τὸ περιβάλλον χειμερινὸν ψῦχος. Καὶ εἶνε ὄντως θρησκόληπτοι οἱ νεανίσκοι οὗτοι, διότι ἐδιδάχθησαν ἀπὸ τοῦ λίκνου αὐτῶν, διὰ πασῶν τῶν μεγάλων ἱστορικῶν παραδόσεων τῆς φυλῆς καὶ τῆς πόλεως, ὅτι ἡ πατρίς, χάριν τῆς ὁποίας προπαρασκευάζονται καὶ ταλαιπωροῦνται, εἶνε ἡ μεγάλη θρησκεία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, τὸ τιμιώτατον καὶ τὸ ἀγαθώτατον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτων.

Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς ἀπετελεῖτο ἡ ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, τὸ δὲ γυμναστήριον ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν φροντιστήριον τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως. Εὐτονία καὶ εὐμέλεια τοῦ σώματος, ἐξωτερικὴ χάρις καὶ πλαστικότης, καὶ πρὸ παντὸς ἰσχύς, φυσικὴ τε καὶ ψυχικὴ, ἦσαν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἐλευθερία οὐδαμῶς συνεβάλλετο εἰς τὸ ἀνειμένον τοῦ βίου καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν νεανίσκων. Ἡ σεμνότης, ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ σημείου ἀγρίας ἀρετῆς, ἐκρά-

τει ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν, ἐν τε τῷ κοινωνικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ. Τὴν ἀνατροφὴν ταύτην παραβάλλει νεώτερος ἀρχαιοδίφης πρὸς τὴν τῶν σημερινῶν κορασίδων τῆς Ἀγγλίας, ἐν συνδυασμῷ τῆς σεμνότητος τοῦ ἥθους καὶ τῆς αὐστηρότητος τοῦ χαρακτῆρος. Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὸ σύστημα τοῦτο παιδαγωγηθεῖσα καὶ ἀνατραφεῖσα, κατέστη ἀνεπίληπτος σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἰσχυρὰ καὶ ἀήττητος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, κοσμοκράτειρα ἔξω αὐτῆς. Διὰ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῶν Πλαταιῶν, ἔσωσε τὸ πάτριον ἔδαφος, προστατεύσασα αὐτὸ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, πολλαπλασίῳν κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὰ ὕλικά μέσα. Ἄλλ' ἡ κοσμοϊστορικὴ αὐτῆς ἀποστολὴ δὲν περιωρίσθη μόνον μέχρι τοῦ σημείου τούτου. Κατενόησεν, ὅτι ἐπεβάλλετο αὐτῇ ἀνωτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἐντολή. Οὕτω διὰ τοῦ Ἀθηναίου Κίμωνος, τοῦ Λακεδαιμονίου Ἀγησιλάου, τοῦ Μακεδόνα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξῆλθε τῶν ὀρίων τοῦ ἄστεως καὶ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ἵνα ἐπιζητήσῃ εὐρύτερον, παγκοσμιώτερον στάδιον ἐνεργείας πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Τοῦ ἱστορικοῦ τούτου παρελθόντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς οὐδέποτε πρέπει νὰ ὀλιγορήσωμεν, μελετῶντες αὐτό, διδασκόμενοι ὑπ' αὐτοῦ καὶ χειραγωγούμενοι. Ἄν ἔχωμεν κατὰ νοῦν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν δράσιν, ὀφείλομεν νὰ ἐπαναζήσωμεν τὴν ζωὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, νὰ καταστῶμεν δηλαδὴ ἰσχυροὶ φυλετικῶς, ἀκμαῖοι ἐθνικῶς, ἱκανοὶ νὰ ἐκδηλώσωμεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ἱστορικοῦ προγράμματος. Μὴ ζητήσωμεν παρ' ἄλλων ἐπικουρίαν, οἶονεὶ ἐλεημοσύνην, πρὸς τοῦτο. Ὁ ἔχων συνείδησιν ἑαυτοῦ, ὁ κατανοῶν προσήκόντως τὰς τε φυσικὰς

καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, δὲν δικαιούται νὰ ἀμελῇ αὐτῶν, τὸναντίον καθήκον ἔχει νὰ προσπαθῇ ἐκάστοτε τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, τὴν βελτίωσιν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ἐπ' ἀγαθῷ ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ ἐθνικοῦ συνόλου. Ἡ τοιαύτη ἐθνικὴ ἐνέργεια ἐπιβάλλεται εἰς πάντα φιλότιμον καὶ πεπολιτισμένον ἄνθρωπον — ἢ κατανόησις τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἢ πραγμάτωσις αὐτῆς, ἢ ἐξακολούθησις τοῦ προγράμματος τούτου διὰ τῶν ἰδίων μόνον, ἢ κίιστα δὲ διὰ τῶν ἀλλοτρίων δυνάμεων, διὰ τῆς εὐμενείας τῶν ἰσχυρῶν, οἰκτιρόντων τὴν ἐθνικὴν πτώσιν καὶ ἀποσοβούντων κατὰ πάντα τρόπον τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Λαός, ἐπικαλούμενος ξένην ἀντίληψιν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀποδέχεται κατ' ἀνάγκην τὴν προστασίαν, τὴν κηδεμονίαν, παραιτεῖται ἄρα τὰ τιμιώτατα δίκαια τῆς αὐτονομίας καὶ τῆς αὐτενεργείας.

Οὐαὶ τοῖς λαοῖς, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ σωθῶσι, νὰ ζήσωσι, νὰ εὐδοκιμήσωσι, νὰ μεγαλυνθῶσι διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων, ἀλλὰ καταφεύγουσιν ἐκάστοτε εἰς τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἰσχυρῶν, ἐπικαλούμενοι τὴν συμπάθειαν αὐτῶν. Ἔρχεται μοιραίως ἡ κηδεμονία, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς καὶ ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ἄρνησις ἐν τῷ μέλλοντι πάσης αὐτονόμου ἐνεργείας. Ἡ τοιαύτη σωτηρία ἐξαγοράζεται διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν πολυτιμοτάτων τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος ἀγαθῶν, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψει ταῦτα, συνετισθῶμεν. Ἐπικαλούμενοι ἐκάστοτε τὰς περγαμηνὰς καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἡμετέρων προγόνων, κατανοήσωμεν ἅμα καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐκ τούτου καθήκοντα, τὴν προσήκουσαν καὶ πεφωτισμένην ἐργασίαν, δι' ἧς δυνάμεθα νὰ καταστῶμεν ἐφάμιλλοι αὐτῶν καὶ ἀντάξιοι, στηρίζοντες τὰ δίκαια ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἰδίων δυνάμεων, οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς ἐργασίας ἐκείνων. Ἐν τῇ συνειδήσει τῶν κα-

θηκόντων τούτων κείται ἡ ἐθνικὴ νίκη, ἀλλ' ἅμα καὶ αἱ ἐθνικαὶ κατακτήσεις, ἐκβιαζόμεναι καὶ οὐχὶ κατ' εὐμένειαν ἀνωτέραν χορηγούμεναι. Τοῦτο ἔστω κατ' ἐξοχὴν τὸ πρόγραμμα τῆς νέας ἡμῶν ἱστορικῆς ἐνεργείας.

Ἀκούσατε τί ἐρρήθη πρὸ δισχιλίων ἐτῶν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλοις ἤτταν. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων καὶ τῶν Σαλαμινομάχων, ἀμνήμονες τοῦ παρελθόντος, ἐξ ὑπαιτιότητος καταβληθέντες, ἐζητοῦντο τὸν ἔλεον τοῦ νικητοῦ. Ὁ ἀγέρωχος Ῥωμαῖος ἀπεκρίνατο : « Ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἢ δόξα τῶν πατέρων περισώσει; » Δὲν εἶνε ἀξιοπρεπὲς καὶ δι' ὑμᾶς καὶ δι' ἐμὲ νὰ σχολιάσω τὸ χωρίον τοῦτο ἀρχαίου συγγραφέως, νὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω ἰδιαιτέρως, νὰ σᾶς τὸ καταστήσω καταληπτόν, νὰ παραβάλω τὰ ἀρχαῖα πρὸς τὰ νεώτερα κακά. Ἀλλ' ἐξορκίζω ὑμᾶς καὶ δι' ὑμῶν τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος. Ἄς μελετήσωμεν τὰ παθήματα ἡμῶν καὶ ἄς φωτισθῶμεν ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ ἐπιβαλλομένῃ, τῇ ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένη αὐθις ἐθνικῇ ἐργασίᾳ· ἄς ἐνωτισθῶμεν τῶν λόγων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἡ σωτηρία λαοῦ τινος, ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἡ πολιτικὴ ὄντοτης δὲν εἶνε δῶρα τῆς πατρίου δόξης, εἶνε προϊόντα τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων καὶ ἀρετῶν. Μᾶς παρέσχον τὰ διδάγματα ταῦτα οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι. Κατέστησαν μεγάλοι, ἰσχυροί, ἐνδοξοὶ διὰ τῆς ἰδίας ἀρετῆς, διὰ τῆς προσηκούσης χρησιμοποίησεως αὐτῆς, ἐξ ἧς καὶ μόνης ἐπῆλθεν ἡ ἐθνικὴ νίκη. Ὅτε οὗτοι ἐμάχοντο πρὸς τοὺς ἐχθρούς, δὲν ἐφρόντιζον νὰ ἐρωτήσωσι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, ἂν ἦσαν ἰσάριθμοι, διπλάσιοι, πολλαπλάσιοι· ἡρώτων τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν σθένος, τὴν ψυχὴν, τὸ δαιμόνιον τῆς φιλοπατρίας. Αὕτη δ' ἀπεκάλυπτε δυνάμεις ἀφανεῖς, ἀλλὰ λειτουργούσας καὶ ἀηττήτους· εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ταύτην

ὀφείλονται αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὅτε ὁ Πέρσης βασιλεὺς ἀνήγγελλεν εἰς τὸν Λακεδαιμόνιον στρατάρχην τῶν Τριακοσίων, ὅτι θὰ σκοτισθῇ ὁ ἥλιος ἀπὸ τὰ βέλη τῶν ὀπλιτῶν αὐτοῦ, ὁ ἀείμνηστος ἦρως τῆς Σπάρτης ἀπεκρίνετο μειδιῶν : « ὑπὸ σκιάν θὰ πολεμήσωμεν ».

Ἡ γενναία αὕτη ἀπόκρισις δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Λεωνίδα, δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Σπάρτης. Τοιαύτη θὰ ἦτο ἡ ἀπόκρισις οἰουδήποτε ἐκ τῶν Τριακοσίων συνεταίρων, ἡ ἀπόκρισις τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ. Ὁ εἰς τὴν μάχην ἀποστελλόμενος ἐγγίνωσκεν ἐκ τῶν προτέρων, ὅτι δὲν ἔμελλε νὰ ἐπανεέλθῃ, ἠύχετο νὰ εὐτυχήσῃ, θνήσκων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ τῆς τιμῆς. Αὐστηρὸς ὄρκος ἐπέταττεν εἰς αὐτὸν τοῦτο, ἡ δὲ παράβασις αὐτοῦ ἦτο τὸ βαρύτερον τῶν κατὰ τῆς πατρίδος ἐγκλημάτων.

« Οὐ καταισχυνῶ ὄπλα τὰ ἱερά, οὐδ' ἐγκαταλείψω τὸν παραστάτην, ὅτῳ ἂν στοιχῆσω, ἀμυνῶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὀσίων, καὶ μόνος καὶ μετὰ πολλῶν τὴν πατρίδα δὲ οὐκ ἐλάσσω παραδώσω, πλείω δὲ ἀρείω ὅσῃν ἂν παραδέξωμαι. Καὶ εὐηκοήσω τῶν αἰεὶ κρινόντων· καὶ τοῖς θεσμοῖς τοῖς ἰδρυμένοις πείσομαι, καὶ οὐς τινὰς ἂν ἄλλους τὸ πλῆθος ἰδρύσῃται ὁμοφρόνως· καὶ ἂν τις ἀναιρῇ τοὺς θεσμοὺς ἢ μὴ πείθῃται, οὐκ ἐπιτρέψω, ἀμυνῶ δὲ καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων. Καὶ ἱερά τὰ πάτρια τιμήσω ».

Ἡ ὑπερτάτη αὕτη τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος ἀντίληψις ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἀποτελέσμα τῆς ὑπερόχου ἀνατροφῆς, τῆς χορηγουμένης ὑπὸ τῆς πολιτείας εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας. Ἡ προσήκουσα φυσικὴ ἀνατροφή κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε μόνον παιδείυσις τοῦ σώματος, ἀσκησις αὐτοῦ καὶ ἐπίρρωσις, ἀλλὰ συγχρόνως ἡ παιδείυσις καὶ ἐπίρρωσις τῆς ψυχῆς, τοῦ ἤθους,

τοῦ χαρακτῆρος. Τὸ γυμναστήριον τοῦ σώματος τοῦ ἀτόμου εἶνε καὶ γυμναστήριον τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος· δὲν ἐξέρχεται ἐξ αὐτοῦ ὁ στρατιώτης μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολίτης, ὁ ἔτοιμος νὰ προκινδυνεύσῃ καὶ νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς κατὰ τῶν ξενικῶν ἐπιδρομῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔτοιμος νὰ στηρίξῃ ὡς πολίτης τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ εὐνομίαν. Διότι ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία δὲν εἶνε τυφλή, τις ὑπακοὴ κατωτέρων πρὸς ἀνωτέρους· εἶνε ἡ ὑψηλὴ συναίσθησις εὐγενοῦς καὶ λελογισμένου καθήκοντος, ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πολιτείαν, τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐννομον τάξιν, ἧς ἄνευ οὐδὲν κοινωνικὸν καθεστῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ λειτουργήσῃ. Οὕτως ὁ στρατιώτης καὶ ὁ πολίτης συναντῶνται ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ αὐτοῦ καθήκοντος, τῆς αὐτῆς λειτουργείας — ἠθικῆς, κοινωνικῆς, πολιτικῆς. Καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο εἶνε τὸ ὑπερτατον καὶ εὐγενέστατον τῶν ἀνθρωπίνων καθηκόντων. Ὁ πολίτης λαμβάνει πλήρη τὴν συνείδησιν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἄμα καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀποστολῆς, τῆς ἱερᾶς ταύτης λειτουργίας τῶν εὐγενῶν ἐθνῶν, τῶν προωρισμένων ν' ἀνάψωσι τὸν πυρσὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐν ταῖς ἀδεξιητέτοις καὶ σκοτειναῖς ἀτραποῖς τῆς ἱστορίας.

Ἡ σημασία τῆς φυσικῆς ταύτης ἀνατροφῆς ἦτο προσῆκον νὰ μελετηθῇ καὶ παρ' ἡμῶν, ἐφαρμοζομένη κατὰ τὴν τελευταίαν ἱστορικὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ὡς εἶπον προηγουμένως, ἡ ἐθνικὴ ἀναγέννησις ἦτο ἀποτέλεσμα ὑπερανθρώπων καὶ μεγαλουργῶν φυσικῶν τε καὶ ἠθικῶν ἀγώνων κατὰ τῶν προσκομμάτων, τῶν παρεμβληθέντων εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἀπὸ πολλῶν αἰώνων. Ἄλλ' ἡ ἰσχὺς νικᾷ ἐπὶ τέλους. Καὶ ἐνίκησεν ἡ ἐθνικὴ ἰσχὺς, διότι ἐπέρρεεν αὕτη ἀπὸ τῆς πίστεως εἰς τὸν ἑαυτοῦ δαίμονα, εἰς τὴν ἀκχτάβλητον δύναμιν, ἣτις ἦτο ὑπερφυῆς ἐκδήλωσις καὶ

παράστασις τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἄπίστευτον. Ἐν τῇ πατρίδι τῆς Γυμναστικῆς, ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ἣ τὸ Γυμναστήριον ἐθεωρεῖτο τὸ ἱερώτατον τῶν ἰδρυμάτων τῆς πόλεως, τὸ ἔρεισμα τῆς ἰσχύος αὐτῆς, ἡ γυμναστικὴ ἄσκησις τῶν νεανίσκων ἐξ ὀλοκλήρου παρημελήθη. Δὲν ἴσχυσαν νὰ τιμήσωσι παρά τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι τὸν θεσμόν τῆς Γυμναστικῆς, ὡς κλασικὴν τῶν προγόνων παράδοσιν, ἡ πεῖρα καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῶν νεωτέρων λαῶν. Τὸ Γυμναστήριον ἐλαχίστην κέκτηται σημασίαν ἐν τῇ μορφώσει τῆς νέας ἑλληνικῆς γενεᾶς καὶ ὡς διδακτικὸν ἴδρυμα καὶ ὡς ἐθνικὸν Σχολεῖον. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσι πολλοὶ καὶ ἐξίστανται, πῶς κατορθόνει νὰ εἰσελάσῃ ἀμαχητὶ ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος, νὰ τὸ μιάνῃ, νὰ τὸ κατακτήσῃ. Ἐκράτει παρ' ἡμῖν μόνον ἡ φαντασία· σὺν αὐτῇ δὲ καὶ ἡ ἀκρισία· φαντασία πεπλανημένη, ἐξαχρειωθεῖσα ὑπὸ καταχθονίων δημαγωγικῶν εἰσηγήσεων, συμφεροντοθηρίας ἀναισχύντου. Ὅτε ἐπῆλθεν ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, ὅτε ἐκλήθημεν, οὐχὶ νὰ ἐκστρατεύσωμεν, οὐχὶ νὰ κατακτήσωμεν, νὰ παράσχωμεν συνδρομὴν εἰς ἀναξιοπαθοῦντας ἀδελφούς, ἀλλὰ νὰ προτάξωμεν τὰ στήθη ἡμῶν κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, κατεδείχθημεν ἀνάξιοι, κομπορρήμονες, καυχηματῖαι τοῦ αἰσχίστου ποιοῦ. Αὕτη εἶνε ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἄν θέλωμεν ν' ἀναγεννηθῶμεν, ὀφείλομεν νὰ κατανοήσωμεν τὰ ἐλαττώματα ἡμῶν, ἅτινα εἶνε ἀποκυήματα, οὐχὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνατροφῆς, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, ἐκφυλιζουσῶν τὸν φυσικὸν ὀργανισμόν, ταπεινουσῶν τὴν διάνοιαν, συντριβουσῶν τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτῆρα.

Ἐπισκέφθητε ἐν τῶν ἐπισωζομένων γυμναστηρίων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου· θὰ κατανοήσητε τὸ ἀπόρρητον τῶν

δυνάμεων αὐτοῦ. Ὄτε ἡρημώθησαν ταῦτα, ὅτε οὐδεμίαν παρεῖχον τέρψιν εἰς τε τοὺς νέους καὶ εἰς τοὺς πρεσβυτέρους, τότε ἡ ἀρχαία ἀρετὴ ἐξέλιπεν, τὸ ἦθος καὶ ὁ χαρακτήρ ὑπέκυψαν, τὸ δὲ ἔθνος κατέστη δορυάλωτον. Οὕτως ἐκλείπουσιν οἱ λαοί· ἐπέρχεται ἡ ἀτονία, ἡ ἐξάντλησις, σωματικὴ κατὰ πρῶτον, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ μετὰ ταῦτα. Ἡ συναίσθησις τῆς φυσικῆς δυνάμεως εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς συναισθήσεως τῆς ψυχικῆς ἰσχύος, τοῦ φρονήματος, τοῦ χαρακτήρος. Λαός, ἐστερημένος τούτων, εἶνε καταδικασμένος. Ὑγιὴς ψυχὴ ἐδρεύει μόνον ἐν ὑγιεῖ σώματι. Τοῦτο δὲ καθίσταται τοιοῦτο διὰ τῆς ἀρμοζούσης σωματικῆς ἀσκήσεως καὶ παιδεύσεως.

Μεγάλοι ἠθικολόγοι, παρατηρηταὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐκάστοτε ἀπεφώνησαν, ὅτι τῆς πνευματικῆς παιδεύσεως δεόν νὰ προηγηθῇ ἡ σωματικὴ ἀσκήσις. Ἐν τῷ συνδέσμῳ καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, κεῖται συλλήβδην ἡ ἀρετὴ τῶν λαῶν. Δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ τὸ παράπαν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀκμὴ λαοῦ τινος, χωρὶς νὰ προηγηθῇ ἅμα, παραλλήλως εἴτα βαίνουσα, ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ἀκμὴ καὶ ὑπεροχὴ. Ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις συμπράττουσι καὶ συλλειτουργοῦσι. Τὰ ἔθνη ἐπιβάλλουσι τὸν ἱστορικὸν αὐτῶν λόγον διὰ τῆς σωματικῆς, τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος. Ἐνισχυόμενα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, λαμβάνουσι πληρεστέραν συνείδησιν τῆς ἑαυτῶν δυνάμεως, μὴ ἀποκνοῦντα νὰ ἀναδεχθῶσι πάντα κίνδυνον ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἀγῶνι.

Αὕτη ἡ σωματικὴ ἀσκήσις, ἣτις ἐγένετο ἐν τῶν κυριωτάτων ἐρεισμάτων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, εἰς ἣν ὀφείλει τὰς ὑπερφυεῖς αὐτοῦ νίκας καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ τῆς πολιτείας καὶ

ἐν τῷ ἐξωτερικῷ αὐτῆς ἀνταγωνισμῷ πρὸς τοὺς ξένους λαούς, αὕτη ἢ σωματικὴ ἄσκησις δέον ν' ἀπασχολήσῃ ἡμᾶς οὐχὶ κατὰ θεωρίαν, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἐπιζητήσωμεν παντὶ τρόπῳ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἐν τε τοῖς δημοσίοις παιδευτηρίοις, ὡς καὶ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς ἐξέσει. Ἡ γυμναστικὴ δέον νὰ καταστῇ ἐθνικὸς θεσμὸς, δύναμις, παρασκευάζουσα τὸν πολίτην ἱκανόν, εὐτόνον, ἀκατάβλητον ἐν τῇ διεξαγωγῇ καὶ τῇ ἐπιδιώξει τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων. Κρατύνεται τὸ ἄτομον, ἢ μόνάς, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ κρατύνεται καὶ τὸ σύνολον, ἢ κοινωνία, τὸ ἔθνος.

Τὸ ἑλληνικὸν τοῦτο φυτόν, τὸ τοσοῦτον γενναίους καρποὺς παραγαγόν, θεραπεύεται καὶ καλλιεργεῖται σήμερον πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης ὀλιγωρίας πλέον ἢ ἅπαξ ἐγένοντο διαμαρτυρίαι καὶ ἀπόπειραι πρὸς ἄρσιν αὐτῆς, ἀλλ' οὐδὲν ἐπετεύχθη γενναῖον. Οὐδαμοῦ καταφρονεῖται ἡ γυμναστικὴ ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον ἐν Ἑλλάδι. Ὀλιγωρεῖ ἡ πολιτεία πρὸς εἰσαγωγὴν ἐν τοῖς δημοσίοις ἐκπαιδευτηρίοις, ἀλλ' οὐχ ἥττον ὀλιγωρεῖ καὶ τὸ ἄτομον, εἰς ὃ παρέχουσι μείζονα τέρψιν αἱ σχολαῖαι τῶν ἀγυιῶν συζητήσεις καὶ μέριμναι ἢ ἡ σύντονος μέριμνα καὶ τὸ διαφέρον ὑπὲρ τῶν τιμιωτάτων τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος μελημάτων. Καὶ ἐν τούτοις τὸ ἑλληνικὸν σῶμα παρέχει πάντα τὰ στοιχεῖα πρὸς τὴν τοιαύτην παιδείαν. Παρατηρήσατε αὐτὸ καὶ παραβάλετε πρὸς τὰ ἐν τοῖς μουσείοις ἀποκείμενα μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος. Ὁ αὐτὸς τύπος, ἢ αὐτὴ ἐξωτερικὴ διάπλασις· λείπει μόνον ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις καὶ ἐνέργεια, ἥτις δημιουργεῖται ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἀσκήσεως τῶν γενεῶν, ὧν ἐκάστη κληροδοτεῖ εἰς τὴν ἐπομένην πάντας ἑαυτῆς τοὺς χαρακτῆρας, ψυχικούς τε καὶ ἠθικούς, βελτιωμένους καὶ ἐνισχυμένους.